

Een historisch interieur aanpassen

Interieurs van oude gebouwen worden geregeld aangepast aan veranderende eisen van gebruik en comfort. Deze brochure vraagt aandacht voor hun cultuurhistorisch waardevolle onderdelen. Tal van praktische adviezen leveren ideeën om de binnenkant van het pand met respect voor deze elementen te verbouwen.

In veel gevallen is het interieur van een oud gebouw niet meer geheel oorspronkelijk, maar bevat het nog wel cultuurhistorisch waardevolle elementen. Deze vertellen het unieke verhaal van het gebouw, namelijk hoe het door de tijd heen is gebruikt en hoe het er van binnen uit heeft gezien. Een geslaagde restauratie of verbouwing houdt rekening met deze elementen. Dat vraagt kennis van het interieur en een goede voorbereiding. Deze brochure voorziet daar op twee manieren in. Enerzijds staat gepreciseerd wat een historisch interieur waardevol maakt. Anderzijds helpt een stappenplan eigenaren van oude gebouwen op weg om hun verbouwing te laten slagen. Voor alle monumenten overigens geldt dat de gehele onroerende zaak beschermd is. Dat betreft dus zowel de buitenkant als de binnenkant van het gebouw: het exterieur én het interieur.

Cultuurhistorisch belang

Het interieur vertelt ons iets over de bouwgeschiedenis, eerdere eigenaren en het gebruik van het gebouw. Gezamenlijk vertellen al die interieurs een groter verhaal, bijvoorbeeld dat van onze wooncultuur.

Waarde vanuit de gebruikshistorie

De binnenkant geeft informatie over vroegere functies van het gebouw. Het interieur laat zien waarvoor en op welke manier het pand werd gebruikt. Behangresten, schouwen en bedsteden verklappen waar gewoond en geslapen werd. Een pomp toont de plek van de keuken. Een werkplaats valt vaak nog te herkennen aan zijn eenvoudige en doelmatige afwerking, met bijbehorende onderdelen als een stookplaats en stootvaste vloer. Bij boerderijen is het onderscheid tussen het woongedeelte en het werkgedeelte zowel aan de indeling als aan de afwerking te zien.

In deze keuken bevinden zich nog altijd de pomp, een oude binnendeur en de oorspronkelijke balklaag

Soms vertelt een onderdeel ons iets over een eigenaar uit het verleden, zoals over zijn politieke of religieuze overtuiging. Een bijzonder voorbeeld hiervan is de mezoza, een joods tekstkoker-tje, dat op deurstijlen werd aangebracht.

Bouwhistorische waarde

Meestal is de binnenkant van een historisch gebouw in de loop der tijd veranderd. Je kunt er dus elementen uit verschillende tijdvakken aantreffen. Mogelijk bevinden er zich sporen van een oudere indeling of afwerking. Ook een verandering van functie kan afgeleid worden uit opeenvolgende afwerkingslagen en onderdelen. Aanpassingen door de tijd heen zijn van grote betekenis, omdat ze de bouwgeschiedenis van het pand laten zien. Een sprekend voorbeeld vormen verschillende behanglagen over elkaar. Behang is goed te dateren door het patroon en de manier waarop het vervaardigd is. Zo valt te herleiden wanneer een interieur veranderd werd.

Architectuur- en kunsthistorische waarde

De afwerking van interieurs heeft zich ontwikkeld met modes in kleuren, materialen, motieven en vormgeving. Deze zogenoemde interieurstijlen zijn terug te vinden in onder andere de vormgeving en ornamentiek van de schouwpartij, wand- en plafonduafwerking en deuromlijsting. Het interieur kan een exemplarisch, vroeg of laat voorbeeld van een bepaalde stijl zijn, of juist bijzonder voor de stad, de regio of het type gebouw. Een duidelijke samenhang tussen het interieur en het exterieur is altijd speciaal, zeker als beide in een en dezelfde stijl zijn ontworpen.

Extra bijzonder wordt het wanneer bekend is wie het interieur heeft ontworpen of uitgevoerd. Het is dan van belang als voorbeeld van diens oeuvre. Soms gaat het om dezelfde architect die ook het exterieur heeft ontworpen. Zeer bijzonder zijn de interieurs die grote namen als Daniël Marot, Jacob Otten Husly, Pierre Cuypers, Alexander Kropholler of Gerrit Rietveld ontwierpen.

In diverse gebouwen bevinden zich werken van toegepaste of beeldende kunst die het interieur een extra kunsthistorische of artistieke waarde verlenen. Te denken valt aan schilderijen boven een schouw of deuren of tegen het plafond, aan glas-inloodramen, penantspiegels of aan het houtsnijwerk van trappen, deuromlijstingen en schouwpartijen.

Cultuurhistorische waarde

Aan de hand van de binnenkant van oude huizen worden algemene ontwikkelingen in onze wooncultuur zichtbaar. De interieurs laten zien hoe in de loop der tijd onze manier van wonen veranderde. Zo werden een aparte keuken en badkamer, gescheiden van een woonkamer of slaapkamer, pas in de loop van de twintigste eeuw voor iedereen gemeengoed. Een ander voorbeeld is de opkomst van de kamers en suite in de woningen van de elite vanaf het midden van de achttiende eeuw tot de populariteit ervan, zelfs in arbeiderswoningen, in de negentiende eeuw en de eerste helft van de twintigste eeuw. Een interieur zegt soms ook iets over de maatschappelijke status van de eigenaar. Naarmate die zich finan-

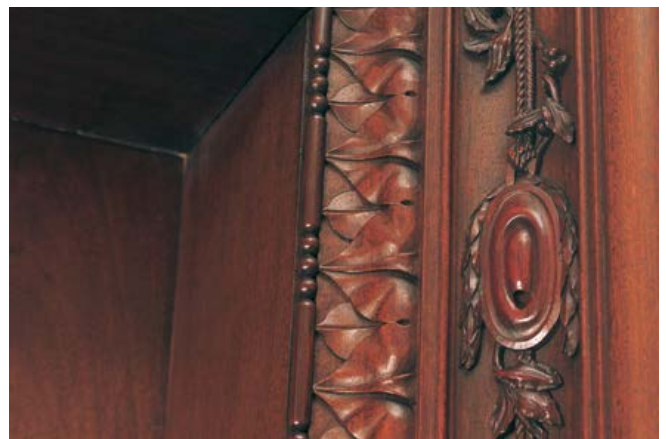
cieel meer kon veroorloven, werd zijn interieur doorgaans rijker afgewerkt. Dit gebeurde vaak ook met het doel die rijkdom te tonen. Het interieur was en is vaak een statussymbool. Niet alle vertrekken waren even groot of werden even hoogwaardig afgewerkt. De belangrijkste kamers kregen de mooiste afwerking. Meestal waren dat de vertrekken waar het bezoek kwam, zoals de 'zondagse kamer', de pronk- of ontvangstkamer, of de zaal. Bij grotere huizen wordt deze hiërarchie weerspiegeld in het hoogteverschil tussen enerzijds een hoge begane grond met de ontvangst- en woonkamers en anderzijds een lager souterrain en lagere verdiepingen met slaap- en dienstvertrekken. Een dergelijke hiërarchie in de afmetingen en afwerking van het interieur kan ook een andere betekenis hebben, namelijk het onderscheid in de maatschappelijke status van de gebruiker. Denk maar aan het

Zo'n oude toiletpot is tegenwoordig zeldzaam

Twee kamers en suite in Leiden. Ook de oude deuren, kasten en schoorsteenmantel zijn behouden gebleven

Dit tekstkokertje, een mezezoa, is verwerkt in de deurstijl, als bijzondere uiting van het joodse geloof van de bouwheer

verschil tussen de slaapkamer voor de heer des huizes en het afgetimmerde dienstbodekamertje op zolder.

Gaafheid en zeldzaamheid

Zeker niet van ieder oud pand is het interieur even gaaf of compleet behouden gebleven. Maar elk element van vroeger draagt bij aan de beleving en maakt het voor iedereen herkenbaar als een historisch gebouw. Sommige onderdelen zijn tegenwoordig nog maar zelden aanwezig, zelfs als ze vroeger veelvuldig voorkwamen. Voorbeelden hiervan zijn oud sanitair, behangsels in allerlei soorten en kwaliteiten en eenvoudige parketvloeren.

Componenten

De binnenkant van een historisch gebouw valt op te delen in de ruimtelijke structuur, bouwkundige elementen, de afwerking van wanden, vloeren en plafonds, en in voorzieningen en installaties.

De ruimtelijke structuur

Het volume en de positionering op de verschillende verdiepingen van de vertrekken bepalen de indeling van het gebouw. Karakteristiek voor een oud huis is bijvoorbeeld een kelder met erboven een opkamer, of een hoge begane grond voor de woonvertrekken en een lage verdieping voor de slaapkamers. Kenmerkend is ook een gang die loopt van de voordeur naar de achtergevel, met aan een of twee kanten de vertrekken. Ook komen twee kamers en suite veel voor, met aan weerszijden van de suitedeuren kasten of schouwen. Minder vaak valt een insteekverdieping aan te treffen of een aparte gang en trap voor het personeel of naar een bovenwoning. Binnen een vertrek kunnen de deuren, vensters of een schouw zorgen voor een – vroeger zo gewenste – symmetrische indeling van de wand.

Bouwkundige elementen

Een interieur kan oude bouwkundige elementen bevatten, zoals een tochtportaal, deuren met hun kozijnen, vensters met binnenluiken of een vensterbank, trappen, schouwpartijen, kaarsnissen of een doorgeefluik. In diverse gebouwen is ingebouwd meubilair te vinden. Denk aan bedsteden en inbouwkasten. Soms zijn ook fraaie details aanwezig als het oorspronkelijke hang- en sluitwerk of smetplaatjes.

De afwerking van wanden, vloeren en plafonds

De variëteit waarmee een ruimte kan zijn afgewerkt is enorm. Door de tijd heen en per regio verschillen de gebruikte motieven, vormgeving, materialen en techniek. Zo kunnen een oude tegel- of granitovloer, een houten wandbetimmering, wandtegels, oude behanglagen of stucdecoraties duiden op een bepaalde historische periode. Zelfs gladde stucwanden of -plafonds kunnen typerend zijn voor een tijdvak. Op het houtwerk zijn dikwijls nog oude verflagen aanwezig of restanten ervan.

Een gaskraantje voor brongas in de betegelde haard van een boerderij

Voorzieningen en installaties

Tot slot kunnen er voorzieningen en technische installaties zijn voor elektra, gas, water, verwarming, transport en communicatie. Voorbeelden zijn er in overvloed: een pomp, een aanrecht, een fornuis, een rookkast, ingebouwde bordenwarmers of handdoekenrekjes, sanitair, een turf- of vuilstortkoker, een etens-, personen- of goederenliftje, spreekbuizen of een bellensysteem. Soms is de installatie zelf verdwenen, maar zijn er kleine onderdelen achtergebleven, zoals een leiding, een kraantje, een informatiepaneeltje of een schakelaar.

Verborgene elementen

Een waardevol oud element is niet altijd direct zichtbaar. Soms is het verstopt achter of onder een afwerking die op een later moment is aangebracht. Achter het behang bijvoorbeeld of onder overschilderingen, achter een voorzetwand of een verlaagd plafond of onder een opdekvloer of vloerbedekking. Ook kan het zijn dat het element zelf waardevolle informatie verbergt. Zo kan erachter of op de binnen-, boven- of achterkant informatie staan over de maker of de ouderdom. Een signatuur, een jaartal, een inscriptie en oude kranten ter isolatie zijn daar voorbeelden van. Soms bevinden onderdelen zich niet meer op hun oorspronkelijke plek, maar zijn ze nog wel elders in het gebouw bewaard gebleven. Beschadigingen of veranderende modes kunnen reden zijn geweest om ze te verwijderen en op te slaan. Denk aan binnenluiken, deuren, onderdelen van een betimmering, afgenomen behangsels of hang- en sluitwerk. Deze zogenaemde bouwfragmenten hebben veel betekenis, omdat ze informatie verschaffen over de manier waarop het interieur er eerder heeft uitgezien.

Achter voorzetwandjes en een verlaagd plafond komen de oorspronkelijke wandafwerking en een stucplafond tevoorschijn

Onderzoek

Bij een verbouwing of een andersoortige ingreep is het belangrijk om deze zo te realiseren dat de historische elementen in het gebouw zo veel mogelijk gerespecteerd worden. Daarvoor is het nodig om inzicht te hebben in hun cultuurhistorische waarde. Ieder interieur is uniek, dus voor ieder pand ligt dat weer anders. Als eenmaal bekend is welke onderdelen behoudenswaardig zijn, vloeit daaruit voort waar de ruimte ligt om ingrepen te doen. Om dit te weten te komen kan men zelf enig onderzoek doen. Hierbij loont het om een professionele onderzoeker in te schakelen. In veel gevallen is er wel iets bekend over het interieur van een oud gebouw, zeker als het om een rijksmonument gaat. Soms is dit meer dan men zich in eerste instantie realiseert.

De kennis van de eigenaar

Een goed begin is een inventarisatie van wat de eigenaar zelf al weet. Hij kan zichzelf vragen stellen als: wat bevindt er zich in de verschillende vertrekken? Hoe oud is het? Voor wie is het gemaakt? Zijn de ontwerper en uitvoerder bekend? Wat is er sindsdien mee gebeurd en is het veranderd? Hoe uniek is het? Mogelijk is er een huisarchief bewaard gebleven met overdrachts-papieren, bouwtekeningen, oude foto's, informatie over vroegere verbouwingen, correspondentie en andere documenten.

Archieven

Archiefonderzoek kan onder meer bouwtekeningen en historische foto's opleveren. De eigenaar kan hiernaar op zoek gaan in het gemeentelijke, regionale of nationale archief, bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed of bij Het Nieuwe Instituut in Rotterdam. Wellicht bestaat er een familie-archief van een van de vorige eigenaren.

De keuken van deze boerderij is nu in gebruik als restaurant. De monumentale bedstedewand en de schouwpartij geven de ruimte een bijzondere sfeer

Professionele hulp

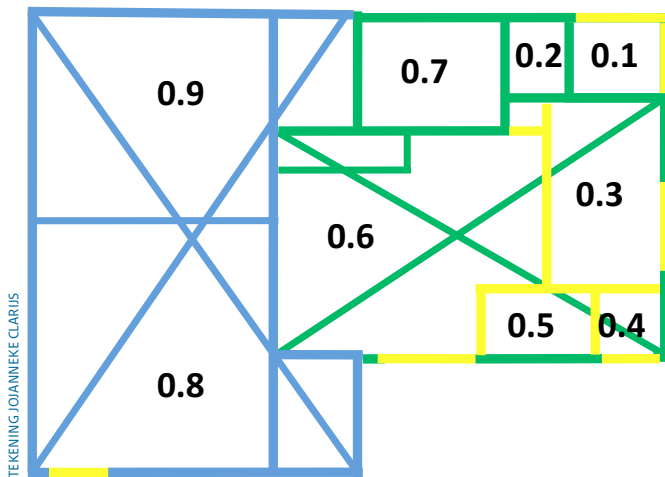
Daarnaast kunnen verschillende specialisten helpen, zoals een bouwhistoricus of kleuronderzoeker. Zij kunnen diepgaander onderzoek doen. Bouw- of interieurhistorisch onderzoek beschrijft hoe oud het interieur is, hoe het eruit zag en alle wijzigingen die in de loop der tijd plaats hebben gevonden. Kleurhistorisch onderzoek onderscheidt, analyseert en reconstrueert opeenvolgende verflagen. Dit geeft informatie over de datering van het betreffende onderdeel, maar kan ook iets zeggen over de onderlinge relatie tussen ruimtes. Met dendrochronologisch onderzoek worden houten onderdelen als balken en panelen gedateerd. Behangonderzoek bepaalt de ouderdom van de behangsel.

Waardestelling

Zeker bij ingrijpende verbouwingen is een professioneel interieur- of bouwhistorisch onderzoek met een waardestelling aan te bevelen.

Behanglagen zijn in de loop der tijd over elkaar aangebracht. Onderzoek kan hun ouderdom bepalen

De kleuren geven de cultuurhistorische waarde van de vertrekken aan

Een dergelijk onderzoek kent verschillende vormen, variërend van een korte en oppervlakkige analyse, een uitgebreidere verkenning tot een diepgaande ontleding van enkele weken. De juiste vorm is afhankelijk van het formaat, het belang en de kwaliteit van het gebouw. Een belangrijk onderdeel van zo'n onderzoek is de waardestelling. Deze geeft aan wat waardevol is vanuit cultuurhistorisch oogpunt en wat niet. Dit gebeurt in woord en in beeld. Bij de tekst horen plattegronden of aanzichttekeningen waarop verschillende kleuren het verschil in waarde weergeven.

Ontwikkeldkader

Als vervolg op de waardestelling kan de interieur- of bouw-historicus een ontwikkeldkader opstellen. Hierin wordt, rekening houdend met de cultuurhistorische waarde, aangegeven waar ruimte is om wijzigingen te realiseren. Vaak is dat op de minst waardevolle plekken. Zo kan de eigenaar de informatie en waardestelling gebruiken als inspiratie of als leidraad voor de verbouwing. De uitkomsten kunnen aanleiding zijn om de eerste ideeën toch anders uit te voeren.

Uitgangspunten

Voor een geslaagde verbouwing gelden enkele algemene uitgangspunten. Ten eerste is het belangrijk dat de ingreep recht doet aan de cultuurhistorische betekenis en karakteristiek van het oude interieur. Maak bijvoorbeeld gebruik van de hiërarchische verschillen tussen de vertrekken en hun afwerking, functies die het pand in het verleden gehad heeft, of bijzondere ontwerpvattingen die de architect in het interieur verwerkt heeft. Stem nieuwe toevoegingen af op het karakter van het gebouw. Zo is een chique marmervloer niet passend voor een arbeiderswoning. Grijp ook de gelegenheid aan om recente wijzigingen die ten koste zijn gegaan van de cultuurhistorische waarde ongedaan te maken en de oude situatie te herstellen. Daarmee krijgt het interieur zijn waarde en betekenis terug.

Historisch bouw materiaal

Het behoud van het historische bouw materiaal is het uitgangspunt. De volgens oude technieken vervaardigde onderdelen zijn erg waardevol. Als ze eenmaal verwijderd zijn, zijn ze niet meer terug te brengen. Door de historische elementen op zorgvuldige wijze te behouden en te behandelen kunnen ook latere gebruikers ervan genieten.

Maatwerk

De verbouwing is maatwerk. Iedere opdrachtgever heeft geheel eigen wensen en ieder interieur is uniek in vormgeving en betekenis. Het is dus zoeken naar de manier waarop de wensen van de eigenaar het beste kunnen worden gerealiseerd. Soms betekent het dat niet alle wensen in vervulling kunnen gaan op de manier die hij voor ogen had, omdat de gevolgen voor het historische interieur te groot zijn.

Reversibel en toekomstbestendig

Uitgangspunt is dat er geen schade wordt toegebracht aan het gebouw. De ingrepen worden zo veel mogelijk reversibel uitgevoerd, dat wil zeggen dat ze ooit weer ongedaan kunnen worden gemaakt zonder daarbij grote schade aan te richten. Daarnaast is het resultaat bij voorkeur toekomstbestendig, waarmee wordt bedoeld dat het verbouwde pand ook voor een volgende eigenaar bruikbaar is.

Ervaren deskundigen

Laat het ontwerpen van het plan en de uitvoering van de werkzaamheden over aan gekwalificeerde en ervaren deskundigen, zeker als het om een bijzonder interieur gaat. Ieder interieurgebied kent gespecialiseerde restauratoren, zoals een restauratieschilder of een restaurator voor hout, stuc, natuursteen, textiel, metaal of papier. De gemeente of de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed kan de eigenaar doorverwijzen naar een specialist. In de provincies Noord-Brabant en Limburg kunnen eigenaren van monumenten voor technische en praktische adviezen bovendien terecht bij speciale interieurwachten van de Monumentenwacht.

Waardevolle structuur

Een van de aandachtspunten is de structuur van het gebouw. Deze kan al heel oud zijn. Wie de indeling wil wijzigen doet er goed aan om erachter te komen wat daar de cultuurhistorische waarde van is. Het is aan te bevelen om het karakter van de historische structuur te handhaven, zoals een middengang van de voordeur naar de achtergevel, twee kamers en suite of de brandmuur tussen het woon- en werkgedeelte van een boerderij. Daarmee hangt de ruimtewerking van de afzonderlijke vertrekken samen. Hoe groot is de ruimte en kun je dat straks nog ervaren? Denk aan de kap van boerderijschuren, de onverdeelde, lage verdiepingen van een pakhuis, of juist een kleine ruimte als de opkamer.

Een waardevolle structuur: vanuit een hoge kamer is een kleine opkamer bereikbaar, net als een steile trap naar de verdieping en een smalle kast

Muren weg of erbij

Beperk het aantal doorbraken in binnenmuren en de grootte ervan. Als er extra doorgangen nodig zijn, kun je de structuur herkenbaar houden door een stukje van de oude muur te handhaven langs muren en plafond. En door aan beide kanten van de schouw een deel van de muur te behouden, voorkom je dat deze als een los object in de ruimte komt te staan. Wie extra binnenmuren wil toevoegen kan voor transparante materialen als glas kiezen, waardoor de vertrekken optisch één geheel blijven en een plafond of wandafwerking volledig zichtbaar blijft.

Extra installatie

Kennis van de historische structuur is ook belangrijk voor de geschiktste plaats voor een extra trap, lift of technische installatie. De ingrijpendste wijzigingen kunnen het beste plaatsvinden op de minst waardevolle plek. Vaak is dit in lijn met de hiërarchie binnen een gebouw. De beste plaats voor een aanvullende installatie is bijvoorbeeld op zolder, in een kelder, in een nevenvertrek of in een aanbouw. Ook is het zinnig te kijken naar de manier waarop het pand eerder functioneerde. Wellicht levert dat een logische plek op of is er vroeger ergens een dergelijke voorziening geweest.

Oude elementen

Oude elementen geven het gebouw een uniek karakter. Laat ze zichtbaar en geef ze als het kan een functie. Een bedstede kan

Omdat een glaswand de deel van deze boerderij in twee ruimtes opdeelt, is de oorspronkelijke omvang nog beleefbaar

De oude bedstede is nu een kinderbed. In de kamer zijn meer waardevolle elementen behouden, zoals de schouwpartij

bijvoorbeeld fungeren als kast, kinderbed of speelplek. Een pomp in de keuken kan aangepast worden tot kraan.

Nieuwe elementen

Werk nieuwe buizen en leidingen weg op een manier die het gebouw niet of minimaal beschadigt, zoals onder de vloer, achter de lambrisering, door een oud rookkanaal, door een schacht of door een koof. Andere nieuwe elementen, zoals een trap of schouw, kunnen door een hoogwaardige vormgeving en uitvoering juist een kwaliteit en tijdlaag toevoegen. Zorg dat de vormgeving, materialen, kleur en detaillering in balans zijn met het historische interieur of ondergeschikt daaraan. Daarbij is een eigentijdse, contrasterende vormgeving niet per se beter dan een historiserende vormgeving. Bij een toevoeging in historiserende

Hier ontstaat het risico dat de stoelen schade toebrengen aan de bijzondere behangsels

stijl kan op subtiele manier het onderscheid gemaakt worden met de authentieke elementen.

Voorkom schade

Bescherm de waardevolle delen tijdens de werkzaamheden met een tijdelijke vloer of een omtimmering. Voorkom ook na de verbouwing schade, door er bijvoorbeeld voor te zorgen dat men niet te dicht op bijzondere wandafwerkingen kan komen. Of breng er een glazen plaat voor aan. Het is niet verstandig om sanitair, wasmachines of natte leidingen te plaatsen in ruimtes die boven waardevolle elementen liggen. Lekkage zou dan flinke en vaak onherstelbare schade tot gevolg hebben.

Op de juiste manier onderhouden elementen kunnen vele decennia meegaan. Het is belangrijk zeker te weten dat de in de verbouwing gebruikte materialen en technieken geschikt zijn voor deze delen. Bij nieuwe materialen en technieken is lang niet altijd bekend of er op langere termijn schade optreedt.

Rijksmonument

Bij rijksmonumenten is de gehele onroerende zaak beschermd, inclusief het interieur. Dan gaat het om bijvoorbeeld trappen, schouwen, inbouwkasten en de afwerking van vloeren, wanden en plafonds. En om binnendeuren, trapbalustrades of schilderstukken in een wandbetimmering. Om beschermd te zijn, hoeven dergelijke onderdelen niet genoemd te zijn in de omschrijving die is opgesteld ten tijde van de aanwijzing van het gebouw als rijksmonument. Ook cultuurhistorisch niet-waardevolle bestanddelen van het interieur vallen onder de bescherming. Roerende zaken daarentegen niet.

Onderhoud

Een eigenaar van een rijksmonument is ervoor verantwoordelijk dat het gebouw, inclusief het interieur, zodanig onderhouden wordt dat het behoud van de monumentale waarde gewaarborgd is. Voor

De pronkkamer van een Gelderse, rijksmonumentale boerderij

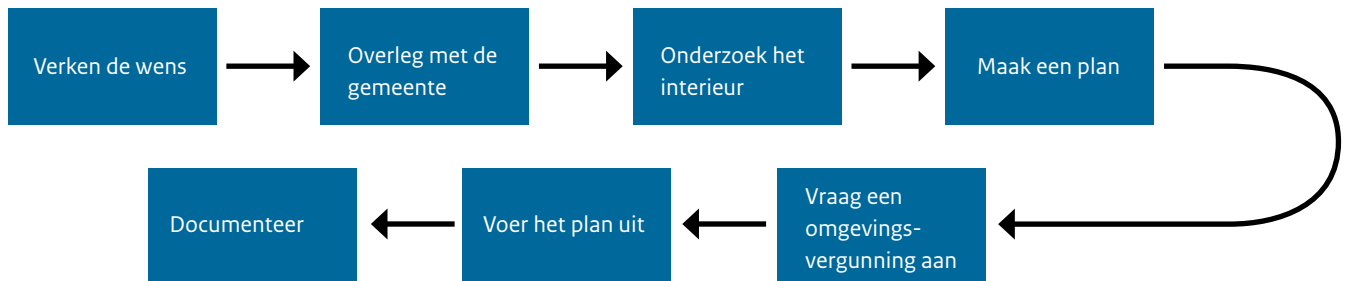
regulier onderhoud heeft de eigenaar geen omgevingsvergunning van de gemeente nodig. Voorwaarde is dan wel dat materiaal-soort, kleur, vormgeving, detaillering en profilering niet wijzigen. Bij een historisch interieur is het schilderen van binnenkozijnen in dezelfde kleur bijvoorbeeld vergunningvrij. Maar als de kleur wijzigt, of als oudere verflagen worden afgekrabd, dan is een vergunning noodzakelijk.

Wijzigingen

Het feit dat ook het interieur van rijksmonumenten onder de wettelijke bescherming valt, betekent niet dat er niets aan mag veranderen. Ingrepen kunnen blijven plaatsvinden. Wel is het belangrijk om daarbij de monumentale waarde zo veel mogelijk te respecteren. Voor diverse werkzaamheden is geen vergunning nodig. Het wijzigen van onderdelen zonder monumentale waarde is vergunningvrij. Meestal betreft dit recente toevoegingen. Het verwijderen van systeemplafonds, keuken of sanitair van recente datum is daarom vergunningvrij.

Voor het maken van een trapgat in een balklaag of een deur in een oude binnenmuur geldt daarentegen een vergunningplicht. Het verplaatsen van recent geplaatste scheidingswanden is vaak vergunningvrij. Maar als zo'n wand bijvoorbeeld op de plek staat waar vroeger ook een muur stond, dan betreft het een historische indeling en kan er toch een vergunning nodig zijn. Neem bij twijfel contact op met de gemeente.

Om te bepalen of er een vergunning nodig is, is het van essentieel belang dat voorafgaand aan de werkzaamheden vastgesteld wordt of het desbetreffende interieuronderdeel monumentale waarde heeft. De eigenaar draagt de verantwoordelijkheid om dit uit te zoeken.

Stappenplan

De verbouwing is vanaf de eerste wens in zeven stappen te vatten. Een historisch pand verdient een goed doordacht plan. De eigenaar kan zich al in een vroeg stadium laten bijstaan door een architect of ontwerper met ervaring met oude interieurs. Deze kan hem begeleiden bij het doorlopen van het gehele proces.

Stap 1: Verken de wens

De eerste stap betreft een klein vooronderzoek. Wat wil de eigenaar op hoofdlijnen? Wil hij bijvoorbeeld zijn huis op een andere manier gebruiken of ruimer wonen? Wil hij een beter binnenklimaat of zijn energieverbruik verminderen? Of gaat het om het herstellen van het interieur? Tegelijk kan de eigenaar beginnen met het verkennen van de mogelijkheden van het pand. Wat weet hij over de constructie en technische staat? Weet hij hoe oud de diverse onderdelen zijn?

Stap 2: Overleg met de gemeente

Het is verstandig al in een vroeg stadium contact op te nemen met de gemeente om deze wensen te bespreken. Doe dit nog voordat de plannen zijn uitwerkt. Enerzijds draagt dit bij aan een voorspoedig verloop van het gehele traject. De gemeente kan de eigenaar vertellen of er een omgevingsvergunning nodig is en, als dat zo is, hem informeren over de vereisten voor de aanvraag. De gemeente kan er andere organisaties als de monumentencommissie, de provincie en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed bij betrekken. Ook kan de eigenaar bij de gemeente informeren of er voor sommige werkzaamheden, zoals restauratie, subsidie-mogelijkheden zijn. Anderzijds kan de gemeente de eigenaar op het inhoudelijke vlak helpen, zoals door hem te informeren over kwaliteitseisen en uitvoeringsvoorschriften voor monumenten of door hem te verwijzen naar de juiste specialist. Ook kan de gemeente informatie geven over de manier waarop de eigenaar het beste rekening kan houden met de cultuurhistorische waarde van het gebouw.

Stap 3: Onderzoek het interieur

Daarnaast is het belangrijk dat de eigenaar informatie verzamelt over het interieur, met name over de delen die hij wil veranderen. Dit onderzoek is diepgaander dan de verkenning uit stap 1.

Stap 4: Maak een plan

De informatie over het interieur en de waardestelling uit het onderzoek zijn vervolgens de basis voor het plan. Nu de eigenaar de waardevolle onderdelen van het interieur kent en weet welke er behouden moeten blijven, kan hij bepalen welke wijzigingen hij in het gebouw wil en kan aanbrengen. Een handig hulpmiddel hierbij is het bovengenoemde ontwikkelkader. Soms is het onvermijdelijk dat een ingreep ten koste gaat van de cultuurhistorische waarde van het interieur. Treed hierover bijtijds in overleg met de gemeente.

Een restauratiearchitect, interieurarchitect of adviseur met ervaring met historische interieurs kan de eigenaar helpen bij het maken van het plan en daarna met het eventuele vergunningstraject en de uitvoering. Zijn ervaring is een grote hulp. Als deskundige houdt hij rekening met zowel de wensen van de eigenaar als met de cultuurhistorische waarde en de hierboven beschreven uitgangspunten.

Stap 5: Vraag een omgevingsvergunning aan

Als de plannen compleet zijn, en het gaat om een rijksmonument, dan kan de eigenaar bij de gemeente een omgevingsvergunning aanvragen.

Stap 6: Voer het plan uit

Als de eigenaar de omgevingsvergunning heeft, kan hij het plan laten uitvoeren. Het kan zijn dat er tijdens de werkzaamheden een vondst gedaan wordt, zoals een schouw achter een voorzetwand, of een stucplafond boven een verlaagd plafond. Het is dan raadzaam om er een deskundige bij te halen die er meer informatie over kan geven. Wellicht is de vondst voor de eigenaar of voor de gemeente aanleiding om de verbouwing te heroverwegen en bij te stellen. Vergeet niet de gemeente te informeren over de vondst en de aanpassing.

Stap 7: Documenteer

Het is belangrijk om de werkzaamheden te documenteren, zodat deze of een volgende eigenaar altijd kan terugvinden wat er precies gedaan is. Deze informatie is bijvoorbeeld welkom als er schade optreedt, of nuttig voor wijzigingen of restauraties in de toekomst. Het gaat daarbij om de werkzaamheden die er zijn uitgevoerd, de manier waarop dit is gedaan en waarom er

bepaalde keuzes zijn gemaakt. Welke materialen zijn er bijvoorbeeld gebruikt en hoe is het uitgevoerd en door wie? Waarom heeft de eigenaar voor een bepaalde afwerking gekozen, zoals een kleur op basis van restanten van oude verflagen? Als het interieur een afwerking uit verschillende periodes heeft, is het interessant om te weten hoe de eigenaar daarmee is omgegaan. De vraag is niet zozeer of hij voor een bepaalde periode gekozen heeft, maar waarom die keuze is gemaakt.

In een aantal gevallen is het goed om van het interieur zelf een documentatie te maken. Bijvoorbeeld wanneer een historische lambrisering of een stucplafond voor de komende jaren verborgen wordt achter een voorzetwand of verlaagd plafond. Zeker als de eigenaar een onderdeel verwijderd, is het belangrijk om vast te leggen hoe de situatie was voor de veranderingen.

Zo'n documentatie kan door middel van een eindverslag, een fotoserie of restauratieverslag. Een uitgebreidere documentatie kan een deskundige bouw- of interieurhistoricus opstellen. Het is verstandig om de documentatie ook op te sturen naar de gemeente, het regionale archief en, in geval van een rijksmonument, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Het interieur van boerderij Vreeburg in Schagen

Omgevingsvergunning en subsidie

Voor het geheel of deels wijzigen of slopen van een rijksmonument, en voor het herstellen of gebruiken ervan op een manier waardoor het wordt ontsierd of waardoor de monumentale waarde in gevaar wordt gebracht, is een omgevingsvergunning vereist. Hetzelfde geldt doorgaans voor provinciale en gemeentelijke monumenten. Verkeerd herstel kan schade toebrengen. De gemeente geeft aan of er in een concreet geval een omgevingsvergunning nodig is en beslist of zij deze verleent.

Het onderhoud van historische interieurs van rijksmonumenten is subsidiabel in het kader van de instandhoudingsregeling.

Zie ook

- www.monumenten.nl
- Stichting Het Nederlandse Interieur: www.shni.nl
- www.monumentaleinterieurs.nl

Hebt u vragen?

Bel dan 033 – 421 7 456 of stuur een mail naar info@cultureelerfgoed.nl.
www.cultureelerfgoed.nl

Tekst: Jojanneke Clarijs

Afbeeldingen: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, tenzij anders vermeld.

Aan deze uitgave kunnen geen rechten worden ontleend.

September 2018

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Smallepad 5, 3811 MG Amersfoort.

Met kennis en advies geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de toekomst een verleden.